

Л. А. Гаращук

*Житомирський державний університет імені Івана Франка
доцент*

І. В. Голубовська

*Житомирський державний університет імені Івана Франка
канд. філол. наук, доцент*

Фоностилістичні засоби в українській та англійській мовах

Милозвучність – одна з провідних властивостей української мови, за допомогою якої наша солов'їна мова набуває особливої співучості, музикальності. Милозвучною можна назвати й англійську мову, хоча, ясна річ, ця ознака реалізується відповідно до законів іншої фонетичної системи. Евфонія (милозвучність) – краса і природність звучання окремих мовних елементів: звуків, словосполучень, слів та цілих речень у художньому творі [4: 104].

Основні шляхи евфонізації української мови:

1. Чергування голосних і приголосних звуків при словозміні й словотворі, напр.:

о, е з і (возу – віз, принесу – приніс);

о, е з нулем звука (кожушок – кожушка, хлібець – хлібця);

е / о після шиплячих (женити – жонатий, четвертий – чотири);

о з а (гонити – ганяти, ломити – ламати);

е з о (вести – водити, нести – носити);

г, к, х / ж, ч, ш (ворог – вороже, рука – рученька, муха – мушка);

г, к, х / з', ц', с' (друг – друзі, ріка – ріці, кожух – кожусі).

2. Використання паралельних морфологічних форм для уникнення збігу кількох приголосних або голосних:

і – й, у – в: **І** тобі рости **й** не в'януть зроду, / Квітнуть **у** поемах **і** віршах, / Бо **в** тобі великого народу / Ніжна **і** замріяна душа (В. Симоненко);

з, зі, із, зо; над, наді, надо; під, піді, підо; перед, переді, передо: Прямо **над** нашою хатою пролітають лебеді (М. Стельмах); В'яне серце моє од щасливих очей, що горять в тумані **наді** мною (В. Сосюра);

-ся, -сь (зворотні словотворчі постфікси): Учіте**сь**, читайте / І чужому навча**те**сь, / Й свого не цура**те**сь, / Бо хто матір забува**є**, / Того бог кара**є**, / Того діти цура**ю**ть**ся**, / В хату не пуска**ю**ть (Т. Шевченко);

-ти, -ть (інфінітивні суфікси): Не на користь книжку чита**ть**, коли вершки лише хапа**ть**; Щоб рибку з'ї**сти**, треба в воду ліз**ти** (Нар. тв.).

3. Спрощення у групах приголосних: -стн-, -здн-, -ждн-, -стл-, -рдц-, -скн-, -зкн- (чесний, щасливий, тижневий, виїзний, серцевий, бризнути): Далека красо моя! Щасливий я, що народився на твоєму березі... (О. Довженко).

4. Розвинена система подвійних та побічних наголосів: **договір**, **гусятина**, **вітчизняний**, **весняний**, **крамарський**, **коровий** (від кір), **корицевий**, **недарма**, **сільськогосподарський**, **водонепроникний**, **нафтопровід**, **зірвиголова**.

Милозвучність є ключовим фактором в організації поетичного мовлення, адже саме евфонія надає ліричному твору гармонійності, мелодійності, додаткового емоційно-експресивного забарвлення. На думку І. Буковської, кожний художній твір – це твір мовленнєвий, а отже, він репрезентує деяку звукову послідовність, із якої виникає послідовність слів, фраз, речень. Вплив тексту на слухача досягається завдяки звуковій стороні твору, яка складає одне ціле з ритмом і значенням, і окремо від них не впливає на слухача [1: 54].

В українській та англійській мовах застосовуються такі основні фонетичні засоби художньої виразності:

1. *Алітерація* – фоностилестичний прийом, який полягає в повторенні однорідних приголосних звуків задля підвищення інтонаційної виразності вірша, для емоційного поглиблення його смислового зв'язку. Напр.: Була **г**роза, і **г**рім **г**римів, / Він так любив **г**риміти, / Що аж **т**ремтів, що аж **г**орів. / На **т**рави і на **к**віти. / **Г**рім був у **х**марі, і з**г**ори, / Він бачив, хто що хоче: / Налив **г**розою **г**рім **я**ри, / Умив озерам очі; **П**риспало **п**росо **п**росеня, / **Й** **п**опростувало **п**росо, / Де в ямці **с**пало зайченя / І в **с**ні дивилось **к**осо. / **Й**ому **с**казало **п**росо: **с**пи, / Заплющ **к**осеньке око. / Залізли коники в **с**нопи, / І **х**мара **с**пить високо (М. Вінграновський); Я, маленька **л**ипка, / Виросту велика, – / Не ламай мене (П. Воронько).

Давньоанглійські вірші були повністю алітеризованими – тобто будувались на обов'язкових звукових повторах у певних місцях вірша, як у «Беовульфi»: **Hot-hearted Beowulf was bent upon battle**. Класичним прикладом багаторазового повторення однакових та акустично подібних звуків і звукосполучень є «The Raven» Едгара Аллана По: And the **silken sad uncertain rustling of each purple curtain** [2: 179].

Наведемо приклади алітерації в англійських та українських пареміях: англ. A **cat** may look at a **king**; англ. **Barking dogs seldom bite**; англ. **Dumb dogs are dangerous**; англ. Every **bullet** has its **billet**; англ. Every **dog** has his **day**; англ. **Let sleeping dogs lie**; англ. **Look before you leap**; англ. No **sweet** without some **sweat**; англ. One **swallow** doesn't make a **summer**; англ. **Speech is silver, but silence is gold**; англ. **Where there is a will there is a way**; англ. **What we do willingly is easy**; укр. Де **руки** і

охота, там спориться **робота**; укр. **Пороби до поту**, то й поїси в охоту; укр. **Коваль клепле**, доки тепле; укр. **Який корінь**, такий і пагін; укр. **Коси, коса**, поки роса, роса додолу, **косар** додому; укр. **Заздрість здоров'я з'їла**; укр. **Зароблена копійка краща за крадений карбованець**; укр. **Буряк** – не дурак: на дорозі не **росте**, а все на **городі**.

2. *Асонанс* – фоностилестичний прийом, що полягає в концентрованому повторенні голосних звуків у поетичному рядку чи строфі для ефекту милозвучності. Напр.: **Гей, дзвін гуде** – / іздалеку. / **Думки пряде** – / над **нивами**. / **Над нивами-приливами**, / купаючи мене, / мов **ластівку**; **Ген неба край** – / як **золото**. / **Мов золото-поколото**, / **горить-тремтить** ріка, / як **музика** (П. Тичина). Поєднання асонансу з алітерацією може створити у поезії особливий настрій, передати емоційний стан ліричного героя: **О панно Інно, панно Інно!** / **Я сам. Вікно. Сніги...** / **Сестру** я Вашу так любив – / **Дитинно**, **злотоцінно**. / **Любив? Давно**. **Цвіли луги...** / **О панно Інно, панно Інно**, / **Любові усміх квітне** раз – ще й **тлінно**. / **Сніги, сніги, сніги...** (П. Тичина).

Спостерігаємо явище асонансу і в англійських прислів'ях та приказках: **A friend in need is a friend indeed; Good health is above wealth; Lazy folks take the most pains; Make hay while the sun shines; Money lent, money spent; Small rain lays great dust; Time and tide wait for no man**. Це ж явище характерне й для українських малих фольклорних жанрів: **Де борошно**, там і **порошно**; **Яка¹ яблунька**, такі й **яблука**; **Даси коневі полови** – **будеш робить поволі**; **Добре** тому в **дорозі**, **хто сидить на возі**; **Сиділа дівка** та й **висиділа дідька**; **Чоловік як ворона**, а все ж жінці **оборона**; **Син як син**, та **синиха лиха**; **Пороби до поту**, **то й поїси в охоту**; **Коси, коса, поки роса, роса додолу, косар додому**; **Від огня, води і злої жони** – **Боже борони!** Як бачимо, у багатьох прислів'ях та приказках народ майстерно поєднує асонанс з алітерацією.

3. *Рима* – це співзвуччя частин різних слів. Зазвичай звукове співпадання у віршових рядках починається з останнього наголошеного складу. Рима підсилює зміст, ідейне та емоційне звучання вірша (слова, включені в риму, самим своїм місцем у рядку привертають до себе особливу увагу читачів); створює багатий звуковий повтор, який посилює музикальність віршованої мови; є важливим елементом ритму у віршах (чітко підкреслює завершеність кожного віршового рядка, що є одиницею ритму); об'єднує віршові рядки у строфи [3: 316].

¹ У даному й наступному словах буква **я** означає два звуки: [й] та [а].

У римі відбивається прагнення літераторів до краси й повноти звука. Наприклад, поезія англійця Рональда Даля «Little Red Riding Hood and the Wolf» насичена виразними римами: As soon as Wolf began to **feel** / That he would like a decent **meal**, / He came and knocked on Grandma's **door**. / When Grandma opened it, she **saw** / The sharp white teeth, the horrid **grin** / And Wolfie said, «May I **come in**?» / Poor Grandmamma was **terrified**, / «He's going to eat me up!» – She **cried**. / And she was absolutely **right** – / He ate her up in one big **bite**. / But Grandmamma was small and **tough** / And Wolfie wailed, «That's not **enough**!»

Окрім того, рима сприяє кращому запам'ятовуванню фольклорних творів, які тривалий час існували винятково в усній формі. Так, англійські прислів'я та приказки зазвичай римуються: A friend **in need** is a friend **indeed**; A little **pot** is soon **hot**; A stitch in **time** saves **nine**; Birds of **feather** flock **together**; He that mischief **hatches**, mischief; Little strokes fell great oaks; Man **proposes**, God **disposes**; **Might** makes **right**; Money **lent**, money **spent**; Money spent on **brain**, never spent in **vain**; Rain before **seven**, fine before **eleven**; Still **waters** have deep **bottoms**; There's many a **slip** 'twixt cup and a **lip**; When the cat is **away**, the mice will **play**. Ця ж властивість притаманна й українському фольклору: З вовками **жити** – по-вовчому **вити**; Не знаючи **броду**, не сунься у **воду**; Треба **нахилитися**, щоб з криниці води **напитися**; Печені **голуби** не летять **до губи**; Незнайко на печі **лежить**, а знайко по дорозі **біжить**; Сім погод на дворі: **сіє, віє, мутить, крутить**, рве, зверху лле, знизу мете; На дерево дивись, як **родить**, а на чоловіка, як **робить**; Праця чоловіка **годує**, а лінь **марнує**; Як у травні дощ **надворі**, то восени хліб у **коморі**; Дай серцю **волю** – заведе в **неволю**; Посієш **вчасно**, то і вродить **рясно**; Народ **скаже**, як **зав'яже**.

Досить часто англійські поети поєднують алітерацію, асонанс і риму, що увиразнює ліричний образ: **When will** the stream be **awear**y / of **blow**ing under my **eye**? / **When will** the **wind** be **awear**y / of **flow**ing over the sky? / **When will** the cloud be **awear**y of **flee**ting? / **When will** the heart be **awear**y of **beat**ing? / And nature **die**? (А. Теннісон). Таким же прийомом скористався П. Б. Шеллі у вірші "Evening": The sun is set; / the swallows are **asleep**; / The bats are **flit**ting fast in the gray **air**; / The slow soft **toads** out of **damp** corners **creep**, / And evening's breath, wandering here and **there** / Over the quivering surface of the **stream**, / Wakes not one ripple from its silent **dream**.

4. Звуконаслідування (ономатопея) – фоностилістичний прийом, що полягає в оптимальній імітації засобами мови позамовних звукових явищ (рохкати, нявкати, кумкати, дзижчати, гавкати, кудкудакати, кахикати, туркотіти тощо). Напр.: А Нерик не на циган, а на румунів. А вони по ньому **траб-бах** – сховався на кладовищі;

Літаки летять здорові, і мов не живі, і наче не летять, а наче щось тягне їх – гу-гу-гу. То ж птиці літають, крилами мах-мах; А устюки, прокляті, за шию кусь-кусь; І Дмитрик, і Галинка наїється: – угай! угай! угай! – і чого б я так угайкав, сказала б, чого хочеш, а то угай, угай день і ніч, – і Нерик наїється, бабі Рятушнячці дам та сховаю ще – прийде батько з війни, а я йому хліба! (М. Вінграновський); Заревли корови по дворах; закричали гуси на плавах; протягли своє "ку-ку-рі-ку!" горлаті півні... (П. Мирний).

У художньому тексті цей прийом часто вживається для досягнення акустичного ефекту при зображенні певних явищ, які з цими звуками не мають прямого зв'язку й лише віддалено нагадують їх, напр.: Ми Дзвіночки, / Лісові Дзвіночки, / Славим день. / Ми співаєм, / Дзвоном зустрічаєм: / День! / День. / Любим сонце, / Небосхил і сонце, / Світлу тінь, / Сні розкішні, / Все гаї затишні: / Тінь! / Тінь. / Линьте, хмари, / Ой прилиньте, хмари, – / Ясний день. / Окропіте, / Нас ошелестіте: / День! / День. / Хай по полю, / Золотому полю, / Ляже тінь. / Хай схитнеться – Жито усміхнеться: / Тінь! / Тінь (П. Тичина).

В англійській мові, як і в українській, ономатори передають звуки довкілля: **BANG!!!** There goes another building. (Описується знос будинка). **Buzz**, goes the blue fly, **hum**, goes the bee. (Автор передає звуки комах). У поезії ономотопея може створювати певний додатковий ефект, наприклад, комічний: She whips a pistol from her knickers. / She aims it at the creature's head. / And **bang bang bang**, she shoots him dead (Р. Даль).

У лінгвопоезиці звуконаслідування і звукосимволізм поєднуються в загальнішому явищі – звукозображувальності. Існує думка про те, що сприйняття інформації на асоціативно-психологічному рівні суттєво залежить від її звукового оформлення. Науковці (Л. Виготський, М. Жинкін, Г. Кучинський, Л. Прокоф'єв, Д. Сєдих, Т. Ушакова, Н. Хомський) стверджують: обсяг звукових сигналів, які надходять до центральної нервової системи й зумовлюють певні емоції, завжди більший, ніж сукупність засобів раціонального словесного відображення цих сигналів. Голосні й приголосні звуки в структурі морфем, слів та речень здатні породжувати конотації, тобто брати участь у створенні позитивного чи негативного враження від спілкування. Так, англійські слова із звукосполученням **fl-** (*fly, flee, flow, flimsy, flicker, fluid*) мають значення легкості і швидкості дії, а **gl-** (*gleam, glisten, glow, glint, glitter, and glimmer*) – яскравості. Голосні звуки [**a**, **o**, **u**] створюють враження величини (*large*), [**u:**] передає почуття смутку (*gloomy*), високі голосні звуки [**i**, **e**] асоціюються з радісними почуттями, як і приголосний [**m**] (*merry, mellow, merit*), [**l**] виражає щось м'яке і вказує на швидкість (*love, light, look*).

Наприклад, у вірші «The Thought-Fox» Тед Х'юз розкриває таємниці поетичного натхнення. Майстерно поєднуючи алітераційний повтор англійських сонантів з асонансом звука [1], лірик, з одного боку, викликає в читача асоціацію з чимось плавним і повільним, а з іншого, – з явищем простим, що тільки зароджується: I **imagine this midnight moment's forest: / Something else is alive. / Beside the clock's loneliness/ And this blank page where my fingers move.**

На думку багатьох лінгвістів (І. Горелов, О. Журавльов, В. Левицький, Л. Блумфільд, Д. Крістал), звуки мають певний зміст і значення, а фонemi переважно несуть інформацію сенсорно-емотивного характеру [5: 27]. Наприклад, звукосполучення [sl] викликає неприємні асоціації: *slime, slither, slug, sloppy* і т. ін. Звукосполучення [sn] має негативне забарвлення в таких словах, як *sniff* (шморгати носом) і **snarl** (бурчати). Негативні почуття викликає також звукосполучення [kr]: *crash, crack, crunch* та ін. До емотивних суфіксів англійської мови слід віднести – **y**, – **ling**, – **let**, – **ster**, – **kin**, – **ette**, – **ard**. У випадку, коли емотивно нейтральна коренева морфема поєднується з емотивним афіксом, лексична одиниця набуває емоційного забарвлення: *daddy, kiddy, girlie, mommy*.

Таким чином, і в англійській, і в українській мовах фоностилістичні засоби відіграють важливу роль. Доречне застосування алітерації, асонансу, ономапопеї, римування посилює увагу читача до звукового складу мови, поглиблює ідейно-змістове навантаження твору, сприяє створенню багатопланового художнього образу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Буковская И. О., Вяльцева С. И. О критериях отбора и употреблении английских пословиц // Словарь употребительных английских пословиц : 326 статей / З. И. Дубянская и др. – 3-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1990. – С. 54.
2. Колесник О. С., Гаращук К. В., Гаращук Л. А. Теоретична фонетика англійської мови / О. С. Колесник, К. В. Гаращук, Л. А. Гаращук. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2015. – 232 с.
3. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів / В. М. Лесин, О. С. Пулинець. – К. : Рад. шк., 1965. – 431 с.
4. Олефіренко С. М. та ін. Універсальний літературний словник-довідник / С. М. Олефіренко, В. В. Олефіренко, Л. В. Олефіренко. – Донецьк : БАО, 2007. – 432 с.
5. Bloomfield L. Language / L. Bloomfield. – Chicago : U. of Chicago Press, 1984. – 580 p.